

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРАВОВОГО СПОРУ

ТЮТЮННИК Артем Едуардович - здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та права ПЗВО «КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2591-8850>

УДК 347.98

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2025.1.27>

Обрання Україною шляху правової держави в 1991 році та вектор приєднання до Європейського Союзу впливає на потребу визначення місця правового спору. Автор зробив спробу виокремлення правового спору від інших конфліктів на підставі відповідних видових відмінностей. Результатом цього дослідження є сформульована дефініція, що правовий спір – це конфлікт осіб, сторони якого прагнуть захистити свої законні права, вважаючи їх порушеними. Правова природа правового спору має матеріально-правову характеристику. До ознак спору належить припущення учасників спору про існування матеріальних правовідносин між ними; матеріальні суб'єктивні інтереси учасників, які суперечать один одному; юридична заінтересованість учасників спору спонукає їх на захист суб'єктивного інтересу в результаті вирішення спору. При цьому наявність матеріальних правовідносин не є обов'язковою ознакою правового спору і учасниками правових спорів можуть бути суб'єкти як з рівною, так і з диференційованою правосуб'єктністю.

Ключові слова: правовий спір, ознаки спору, конфлікт, порушення прав, захист інтересів.

Актуальність теми статті впливає з обрання Україною шляху правової держави у 1991 році та вектор приєднання до Європейського Союзу. Враховуючи, що найважливішими принципами правової держави визнані: верховенство права у всіх сферах суспільного життя, безумовне додержання

закону всіма суб'єктами права, пріоритет прав особи при взаємній відповідальності держави та всіх її громадян, постає потреба визначення місця правового спору серед системи конфліктів суспільства.

Метою дослідження є відокремлення правового спору від інших конфліктів на підставі відповідних видових відмінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій підтверджує актуальність обраної тематики, і, відповідно, схожий предмет дослідження мають праці таких науковців, як С. В. Бобровник, О. М. Вінник, В. П. Грибанова, І. М. Зайцева та інші.

Виклад основного матеріалу

Оскільки родовою категорією правового спору є категорія «конфлікт», для надання дефініції спору потрібно зазначити наявні видові відмінності, що відмежовують правовий спір від інших конфліктів. Проведемо дослідження ознак правового спору, на які звертають увагу науковці в спеціалізованих джерелах:

- наявність матеріальних правовідносин між учасниками спору;
- характер взаємного становища сторін спору;
- наявність суб'єктивного інтересу учасників.

Відповідно до ч. 2 ст. 124 Конституції України в редакції, що діяла до набрання чинності Законом України «Про внесення

змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. № 1401-VIII, зазначалося, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Наведене конституційне положення неодноразово тлумачилося Конституційним Судом України, який зважав на те, що до юрисдикції судів загальної юрисдикції належить як вирішення спорів про право, так і розв'язання інших правових питань, тобто визнавав її необмежений характер. Прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. № 1401-VIII призвело до викладення ст. 124 Конституції в новій редакції, ч. 3 якої встановлює: «Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення». Буквальне тлумачення наведеної норми дає можливість дійти висновку, що законодавцем зроблена спроба запровадити нові засади регулювання інституту судової юрисдикції, в основу яких покладена конструкція «юридичного спору», наявність якого має розглядатися як передумова права на звернення до суду за судовим захистом.

У цьому контексті слід перш за все звернути увагу на зв'язок конфлікту з правовідносинами учасників, який випливає з прикметника «правовий». Згідно з позитивно-правовою концепцією юридичних суб'єктивних прав і обов'язків останні пов'язані з правовими нормами та обумовлені ними. Правовідносини – це відносини між людьми та їх організаціями, врегульовані нормами права, що складаються у взаємному зв'язку суб'єктивних прав і юридичних обов'язків учасників правовідносин [2, с. 366].

На думку І. Г. Побірченка, наявність матеріальних відносин як конститутивної ознаки спору про право не викликає сумнівів. Тобто ознакою спору про право є наявність правового зв'язку між учасниками, наявність певних юридичних прав та обов'язків, що кореспондують одне одному [8, с. 26].

Дещо інакше вважає В. С. Кіценко. Він стверджує, що зміст спору про право характеризується «наявністю, хоча б припус-

тимою, матеріальних правовідносин» [7, с. 211]. Тобто, на відміну від І. Г. Побірченка, автор має на увазі не обов'язкову наявність, а припустиму.

М. Й. Штефан відмічає, що сторін примушує шукати захисту в суді спірність і невідзначеність матеріальних правовідносин. Але спір може мати місце при відсутності таких відносин у дійсності, тому правосуб'єктність сторін у процесі можуть мати особи, які лише вважають, що між ними існують матеріально-правові відносини [10, с. 82].

На нашу думку, слід погодитись з цією позицією. Існування між суб'єктами спору будь-яких правовідносин може бути лише припущенням.

Але це не дає підстав вважати спір у цілому припущенням. Останній завжди є реальним, незалежно від того, передувало йому порушення права чи ні. Навіть якщо ініціатор спору помилково стверджує, що його права порушені або заперечені ким-небудь, він сам порушує спір про право тим, що заперечує права іншої сторони, незаконно претендує на певні блага. Порушуючи спір про право, заінтересована особа сама визначає іншого учасника, вказуючи на нього як на порушника. При цьому, звичайно, можливі помилки, але спір у всіх випадках існує в дійсності, оскільки відбулося зіткнення юридичних інтересів осіб.

Наприклад, у разі виникнення спору з підстав, коли сторона припускає, що інша сторона за її рахунок набула без достатніх підстав майно, яке тепер має повернути. У разі, якщо це припущення було помилковим – виявляється, що друга сторона відповідного майна не набувала, то слід констатувати, що правові відносини між суб'єктами були відсутні, хоча сам спір мав місце.

Таким чином, бачимо двозначний характер ознаки існування правового зв'язку між сторонами конфлікту. З одного боку, на рівні суб'єктивної оцінки сторін його наявність чи відсутність обумовлює відповідно наявність чи відсутність підстав для конфлікту. Безперечно відсутні підстави для нього в сторін, що суб'єктивно не вбачають між собою ніякого зв'язку. З іншого боку, на рівні об'єктивної дійсності наявність чи відсутність правовідносин прямо не впливає

на наявність чи відсутність підстав для конфлікту. Останній може існувати і без фактичного існування правовідносин.

Отже, констатуємо, що ознакою правового спору є припущення його учасників про існування матеріальних правовідносин між ними. Але їх фактична наявність не має істотного значення для характеристики спору. Водночас, припущення про правовідносини, які знаходяться в нормальному стані, є недостатнім для виникнення конфлікту. Нормальний стан свідчить про відповідність праву суб'єктивних прав та обов'язків і відсутність перешкод у здійсненні перших. У загальному вигляді підстави для спору є, якщо цей нормальний стан порушений – суб'єктивні права чи обов'язки входять у суперечність з нормами права або існують перешкоди в здійсненні права.

Таким чином, ознакою спору є не тільки припущення про існування правовідносин, а й припущення про їх стан – стан порушення норми.

Переважає більшість науковців не називає взаємне становище учасників спору його кваліфікуючою ознакою. Так, В. С. Щербина під господарськими спорами розумів спори, пов'язані з майновими і організаційними відносинами, з прийняттям і реалізацією різних господарських зобов'язань як по горизонталі, так і по вертикалі, тобто спори, що стосуються як відносин між підприємствами та організаціями, котрі не підпорядковані одне одному, так і між вищестоящими та нижчестоящими організаціями [11, с. 4]. Визнавали правовими спорами конфлікти між особами, які перебувають у стані влади-підкорення С. М. Братусь, М. Й. Штефан, П. І. Радченко та інші автори минулого і сучасності.

Вдало показав співвідношення взаємного становища осіб з їх особистим статусом О. С. Іоффе. Він, зокрема, відмічав, що кожний з учасників цивільних правовідносин є або носієм прав, або носієм обов'язків, або, як це має місце у двосторонніх правовідносинах, носієм прав і обов'язків одночасно. З точки зору їх загального цивільно-правового статусу, суб'єкти цивільних правовідносин є рівними, незалежно від функції, яка покладається на них у цих правовідносинах.

Оскільки суб'єкт, що набуває право, не забезпечується одночасно функцією веління, одержуючи лише можливість пред'явлення певного матеріально-правового домагання, оскільки суб'єкт, на якого покладений обов'язок, не підпорядкований уповноваженому, а лише функціонально пов'язаний зверненням до нього матеріально-правовим домаганням [6, с. 539].

У цій класичній ситуації, дійсно, конфлікт, що відбувається між рівними учасниками, не в змозі вирішити самостійно жодна із сторін, а тому він підлягає розв'язанню у двосторонньому чи юрисдикційному порядку. У цій ситуації рівність учасників є очевидною ознакою правового спору.

Інша річ, якщо йдеться про справи з правовим статусом суб'єктів адміністративних правовідносин, продовжує О. С. Іоффе. Один з суб'єктів таких правовідносин, незалежно від того, носій він прав чи обов'язків, забезпечений функцією веління стосовно другого суб'єкта. Останній, навіть коли він є уповноваженим, а не зобов'язаним, підпорядкований велінню першого. Їх пов'язують відносини влади-підкорення, причому питання про те, кому з них належить функція влади, вирішується незалежно від того, чи є перший носієм прав, а другий – носієм обов'язків у конкретних правовідносинах [6, с. 540].

Отже, у разі виникнення конфлікту між учасниками адміністративних відносин можуть мати місце дві ситуації.

Перша – коли особа, що забезпечена функцією веління, одночасно є уповноваженим суб'єктом. У цьому разі дійсно у більшості випадків будь-який конфлікт між нею та зобов'язаною особою може бути вирішений в односторонньому порядку. Але підкреслюємо, саме вирішений, розв'язаний, а не зроблений таким, що не існує і ніколи не існував. Тобто існування самого конфлікту все ж таки є наявним.

Друга – коли уповноважена особа не є носієм функції влади. У цьому разі вирішити конфлікт в односторонньому порядку неможливо. Розв'язати його та здійснити свої домагання заінтересована сторона може лише за допомогою звернення до органів, яким підпорядкована зобов'язана особа,

або в юрисдикційному порядку. Тобто існує і сам конфлікт між нерівними суб'єктами, і можливість традиційної динаміки його розвитку та вирішення.

У сучасних умовах можлива і третя ситуація, коли адміністративні правовідносини є двосторонніми. Тобто і особа, наділена владою, і особа, підпорядкована їй одночасно є уповноваженими і зобов'язаними стосовно одна одній, є носіями як прав, так і обов'язків. Таке становище впливає, зокрема, із інституту публічно-правового договору. У правовій системі цей інститут носить міжгалузевий характер, а такий договір у системі правових зв'язків посідає проміжне місце між адміністративним актом (одностороннє волевиявлення органу державної влади) і договором приватноправового характеру. Учасники адміністративного договору «перебувають не в однаковому становищі», відмічає Ю. П. Битяк, адже орган управління зберігає владні повноваження адміністративного характеру і водночас несе певні зобов'язання перед другою стороною (наприклад, договір патронату, контрактиції тощо) [1, с.144].

Як бачимо, між учасниками адміністративних відносин також можливе існування конфліктів та здійснення процедур щодо їх розв'язання. Якщо такі конфлікти стосуються юридичних прав та обов'язків учасників, немає підстав не вважати їх юридичними конфліктами. Звідси впливає, що учасниками правових спорів можуть бути і особи з різною правосуб'єктністю.

До того ж, знаходження осіб у стані влади-підкорення не виключає можливості укладення між ними цивільно-правових угод, тобто вступу до цивільно-правових відносин. Юридично ці правовідносини якого-небудь впливу одне на одного не здійснюють. Конфлікти можуть виникати і в межах управлінських і в межах цивільних відносин. Інша річ, що правова природа таких конфліктів істотно відрізняється.

При цьому важко погодитися із твердженням І. М. Зайцева про те, що «при виникненні господарських спорів в управлінських відносинах правило тотожності юридичного становища суб'єктів правовідносин і правових конфліктів перестає діяти» [5, с.

22]. Тобто, на думку автора, має місце розщеплення правового статусу учасників правовідносин: з одного боку, вони залишаються суб'єктами нерівними, а з іншого – набувають рівного статусу і тільки після цього можуть виступати учасниками правового спору.

Вважаємо, що І. М. Зайцев, стверджуючи це, змішує матеріальний і процесуальний статуси учасників спору. Спір же об'єктивно існує до передачі справи в суд. Становище сторін у цей момент не є рівним, однак це не перешкоджає виникненню та існуванню спору.

Більше того, зараз законодавцем встановлено не принцип рівності сторін між собою, а принцип рівності їх перед законом і судом. Це також, на наш погляд, свідчить проти визнання рівності сторін ознакою правового спору.

Враховуючи вищевикладене, правові спори виникають між суб'єктами як з рівною, так і з диференційованою правосуб'єктністю. Отже, їх взаємне становище не є обов'язковою ознакою правового спору. Останній існує безвідносно до рівності чи нерівності правосуб'єктності його учасників.

Цивільне законодавство України широко використовує поняття інтересу. У літературі простежується однотайність думок науковців стосовно того, що останній є неодмінною ознакою спору про право. Крім того, як правильно відмічає М. Й. Штефан, юридичні інтереси сторін спору є протилежними за матеріальним і процесуальним характером [10, с. 82]. З цим слід погодитися. Наявність інтересів в учасників правового спору, що суперечать один одному, впливає із сутності конфлікту. Ця властивість як наріжна ознака конфлікту відмічається майже всіма дослідниками і простежується в більшості визначень цього поняття, які ми навели вище.

І. Г. Побірченко називає порушення чи заперечення інтересу самостійною підставою для виникнення правового спору поряд з порушенням чи запереченням права. Поняття «спір» охоплює більш вузьке поняття – «порушення, чи заперечення охоронюваного законом інтересу», однак останній, підкреслює автор, не завжди відповідає праву. Завдяки цьому спором про право є

не тільки таке суб'єктивне становище, за якого одна сторона в спорі вважає, що інша сторона порушує чи оспорує її право або створює невизначеність у правовідносинах, а й таке, за якого задоволення інтересів однієї із сторін, що сперечаються, порушує її власні інтереси [8, с. 34].

Дійсно, є загально визнаним, що інтерес не входить до складу суб'єктивного права, а є окремою, самостійно існуючою категорією. У зв'язку з цим виникає питання про співвідношення суб'єктивного права та суб'єктивного інтересу, як рушійних сил, що спонукають сторін до участі в спорі.

Перш ніж відповісти на нього, визначимося, що є інтересом у праві. Питання про поняття інтересу недостатньо досліджено не тільки в юридичній науці, а й у психології, філософії, економіці. Нез'ясованим залишається головне питання – про саму природу інтересу, тобто про те, чи є інтерес явищем «суб'єктивним», що виражає відому психічну настроєність суб'єкта, або він за своєю природою є «об'єктивним», тобто становить певну об'єктивну умову людського існування. Нам імпонує визначення інтересу в цивільному праві, запропоноване В. П. Грибановим, на основі поєднання об'єктивних та суб'єктивних моментів його природи. Інтерес, на думку автора, – це потреба, що прийняла форму свідомого спонукання, яка знаходить свій прояв у вигляді бажань, намірів, прагнень, а в результаті – у тих відносинах, у які вступають особи в процесі своєї життєдіяльності [4, с. 242].

Загально відомо, що не всі цивільні правовідносини є вольовими і в плані свого виникнення, і в плані втілення в них волі самих учасників правовідносин. На відміну від цього, здійснення всіх цивільних правовідносин, а отже, і суб'єктивних цивільних прав завжди носить вольовий характер. Виявлення волі уповноваженої особи необхідне для здійснення права. Будь-який прояв волі, у свою чергу, припускає наявність інтересу. Завдяки цьому право та інтерес є взаємопов'язаними.

Метою будь-якого суб'єктивного права є задоволення інтересу уповноваженої особи. Право, як справедливо відмічалось в літературі, є гарантованою державою можливіс-

тю суб'єктів, спрямованою на реалізацію їх інтересів. Тобто право виступає правовим засобом задоволення інтересів. Але інтерес може існувати і без права, що забезпечує його реалізацію.

Коли існують інтерес і право, яке забезпечує його реалізацію, порушення права одночасно означає порушення інтересу, і навпаки, порушення інтересу означає порушення права. Отже, у цьому разі підстави появи правового спору збігаються.

Водночас нам важко погодитись із твердженням Є. Я. Мотовіловкера про те, що сам факт наявності в суб'єкта суб'єктивного права свідчить про те, що він неодмінно має певний інтерес, та з твердженням В. К. Попова згідно з яким здійснення захисту суб'єктивного права завжди означає одночасний захист і інтересу суб'єкта [9, с. 44]. Очевидно, що уповноважений суб'єкт може за якихось причин втратити інтерес у здійсненні права. При цьому він, однак, залишається володільцем цього права у всіх його можливостях. Тобто існування права не обумовлює з неодмінністю існування інтересу.

Від інтересу уповноваженої особи залежать здійснення суб'єктивного права і, значною мірою, його захист, зокрема, вирішення питання про те звертатися чи не звертатися з вимогою про захист до відповідного органу. З цього випливає: якщо мають місце вольові дії суб'єкта, спрямовані на реалізацію чи захист суб'єктивних прав, то відповідно має місце і суб'єктивний інтерес, реалізація якого цими правами забезпечується.

З наведених тез можна висловити таке: по-перше, порушення інтересу, забезпеченого суб'єктивним правом, неодмінно припускає і порушення такого права. Тобто інтерес у цьому разі охоплює собою і суб'єктивне право: його виникнення, існування, реалізацію і захист. По-друге, порушення інтересу, не забезпеченого суб'єктивним правом, не припускає порушення такого права. По-третє, порушення суб'єктивного права може припускати, а може і не припускати порушення інтересу. Це відбувається, не залежно від того, чи існував інтерес на реалізацію цього права, чи ні.

У свою чергу, це означає, що рушійною силою учасників будь-яких правовідносин,

у тому числі на стадії правового спору, є не тільки і не стільки суб'єктивні права, скільки суб'єктивні інтереси учасників (як забезпечені, так і не забезпечені правами). Отже, у визначення поняття правового спору як рушійну силу його учасників слід включити саме категорію суб'єктивного інтересу, а не суб'єктивного права. При цьому слід визнати, що ці інтереси мають бути наявними і повинні суперечити один одному.

Цілком можливою є ситуація, за якої сторони вступили в спір, не маючи підставою для спору порушення права чи невиконання обов'язку, але неможливо собі уявити спір, у який би вступила одна із сторін, як би не був порушений її інтерес. Захист порушеного чи оспореного інтересу (який може забезпечуватися правом) для ініціатора спору є приводом для заяви спору, для іншої сторони захист її суб'єктивного інтересу є приводом для її вступу в спір.

При цьому є неправильно установлювати безпосередній причинний зв'язок між порушенням інтересу та відповідним спором. Наявність у інтересів таких рис, як суперечливість, конкуренція, є нормальним [3, с.4]. Зачіпання інтересу веде лише до утворення спірної ситуації і є лише одним із елементів складу причин виникнення спору, але, на нашу думку, на відміну від порушення права є необхідним (але також недостатнім) елементом. Іншою необхідною складовою є воля суб'єкта, спрямована на реалізацію і захист такого інтересу.

Наявність в учасників спору інтересів, що суперечать один одному, визначає мету учасників правового спору, тобто юридичну заінтересованість. Під нею пропонується розуміти чекання правового позитивного результату, який може наступити в результаті вирішення справи судом.

Виходячи із сутності конфлікту, з урахуванням етимологічних визначень поняття «спір», слід визнати, що метою учасників правового спору є доведення правомірності своїх інтересів, їх захист всупереч інтересам противної сторони. Отже, юридичну заінтересованість учасників правового спору становить чекання захисту суб'єктивних інтересів у результаті вирішення спору.

Висновки

Правовий спір – це конфлікт осіб, сторони якого прагнуть захистити свої законні права, вважаючи їх порушеними. Правова природа правового спору має матеріально-правову характеристику. До ознак спору належить: 1) припущення учасників спору про існування матеріальних правовідносин між ними; 2) матеріальні суб'єктивні інтереси учасників, які суперечать один одному; 3) юридична заінтересованість учасників спору спонукає їх на захист суб'єктивного інтересу в результаті вирішення спору. При цьому наявність матеріальних правовідносин не є обов'язковою ознакою правового спору і учасниками правових спорів можуть бути суб'єкти як з рівною, так і з диференційованою правосуб'єктністю.

Література

1. Адміністративне право України: підручник для юрид. вузів і фак. / за ред. Ю.П. Битяка. Харків: Право, 2000. 520с.
2. Бобровник С.В. Проблеми теорії держави і права. Київ: Юрінком-Інтер, 2023. 596с.
3. Вінник О. Ключові поняття корпоративної конфліктології. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №12. С.3-7.
4. Грибанов В.П. Інтерес у цивільному праві. Суми: СумДУ, 2000. 411с.
5. Зайцев І.М. Господарський спір та арбітражний процес. Питання теорії. Суми. СумДУ, 1999. 81с.
6. Іоффе О.С. Цивільні правовідносини. Харків: Праця, 2000. 777с.
7. Кіценко В.С. Податковий спір як різновид матеріальних охоронних правовідносин. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. №4. С.211 - 216.
8. Побирченко І.Г. Господарські спори та форми їх вирішення. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 1971. 546 с.
9. Попов В.К. Право і матеріальні інтереси у міжгосподарській кооперації. Харків: Вища школа, 1999. 169с.
10. Штефан М.Й. Цивільний процес: підручник: Київ: Ін Юре, 2007. 608с.
11. Щербина В. С Господарське право: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 640 с.

E-mail: artemtutunnik1@gmail.com
**CONCEPTS AND SIGNS
OF A LEGAL DISPUTE**

Ukraine's choice of the path of the rule of law in 1991 and the vector of joining the European Union affect the need to determine the place of the legal dispute. The author made an attempt to separate the legal dispute from other conflicts on the basis of the relevant differences.

The author believes that the dispute as a whole is not an assumption. The dispute is real, regardless of whether it was preceded by a violation of law or not. Even if the initiator of the dispute falsely claims that his rights are violated or denied by someone, he himself raises a dispute about the right by denying the rights of the other party, illegally claiming certain benefits.

When disputing the right, the interested person himself identifies another participant, pointing to him as the violator. At the same time, of course, mistakes are possible, but the dispute in all cases exists in reality, since there was a clash of legal interests of individuals. The author emphasizes the ambiguous nature of the sign of the existence of a legal relationship between the parties to the conflict. On the one hand, at the level of subjective assessment of the parties, its presence or absence determines

the presence or absence of grounds for conflict, respectively.

On the other hand, at the level of objective reality, the presence or absence of legal relations does not directly affect the presence or absence of grounds for conflict. The latter can exist even without the actual existence of legal relations.

The result of this study is a formulated definition that a legal dispute is a conflict between persons whose parties seek to protect their legal rights, considering them violated. The legal nature of a legal dispute has a material and legal characteristic. Signs of a dispute include: - assumption of the parties to the dispute about the existence of a material legal relationship between them; - material subjective interests of the participants, which contradict each other; the legal interest of the participants in the dispute prompts them to protect their subjective interest as a result of the dispute resolution. At the same time, the existence of material legal relations is not a mandatory sign of a legal dispute, and participants in legal disputes can be subjects with both equal and differentiated legal personality.

Key words: legal dispute, signs of dispute, conflict, violation of rights, protection of interests.